

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»
КАФЕДРА АГРАРНОГО, ЗЕМЕЛЬНОГО ТА ЕКОЛОГІЧНОГО ПРАВА

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

**Всеукраїнської наукової конференції
«П'ЯТЕ ЗІБРАННЯ ФАХІВЦІВ СПОРІДНЕНИХ КАФЕДР
з проблем аграрного, земельного, екологічного,
природоресурсного права та альтернативної енергетики»**

10-13 червня 2021 року
м. Одеса

Видавничий дім
«Гельветика»
2021

УДК 349.4+349.6(063)
П96

Відповідальні редактори – Т. Є. Харитонова, Х. А. Григор'єва

*Друкується відповідно до наказу ректора
Національного університету «Одеська юридична академія»
№ 750–39 від 12.05.2021 року*

Матеріали видано в авторській редакції.

П96 П'яте зібрання фахівців споріднених кафедр з проблем аграрного, земельного, екологічного, природоресурсного права та альтернативної енергетики : матер. Всеукр. наук. конф. (м. Одеса, 10–13 червня 2021 року) / відп. ред. Т. Є. Харитонова, Х. А. Григор'єва. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. – 322 с.

ISBN 978-966-992-531-2

Збірник матеріалів П'ятого зібрання фахівців споріднених кафедр з проблем аграрного, земельного, екологічного, природоресурсного права та альтернативної енергетики містить тези доповідей учасників даного наукового заходу.

Видання буде корисним для наукових працівників, викладачів, докторантів, аспірантів, студентів вищих юридичних навчальних закладів, юристів-практиків.

УДК 349.4+349.6(063)

ISBN 978-966-992-531-2

© НУ «Одеська юридична академія», 2021

**ПРИВІТАННЯ
ПРЕЗИДЕНТА НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»,
АКАДЕМІКА КІВАЛОВА С.В. УЧАСНИКІВ
П'ЯТОГО ЗІБРАННЯ ФАХІВЦІВ СПОРІДНЕНИХ КАФЕДР
З ПРОБЛЕМ АГРАРНОГО, ЗЕМЕЛЬНОГО,
ЕКОЛОГІЧНОГО, ПРИРОДОРЕСУРСНОГО ПРАВА
ТА АЛЬТЕРНАТИВНОЇ ЕНЕРГЕТИКИ**

Щиро вітаю вас з початком роботи Всеукраїнської наукової конференції «П'яте зібрання фахівців споріднених кафедр з проблем аграрного, земельного, екологічного, природоресурсного права та альтернативної енергетики», яка організована і проводиться кафедрою аграрного, земельного та екологічного права Національного університету «Одеська юридична академія»!

Проведення наукової конференції у форматі зібрання фахівців споріднених кафедр вже стало традицією, що надійно закріплена за кафедрою нашого університету. Поза будь-яких сумнівів, у відповідних форматах вона буде проводитись кафедрою і надалі, оскільки проблеми аграрного, земельного, екологічного, природоресурсного та енергетичного права у даний час набули надзвичайної актуальності й у середньостроковій перспективі залишатимуться такими. Це добре підтверджується тим, що колектив кафедри проводить комплексні наукові розробки за темою «Альтернативна енергетика в Україні: шляхи системного законодавчого стимулювання» у рамках реалізації договору про виконання наукового дослідження за рахунок грантової підтримки, укладеного між Національним університетом «Одеська юридична академія» та Національним фондом досліджень України від 28.04.2021 року № 30/02/0360.

Проведення Всеукраїнської наукової конференції на базі нашої кафедри свідчить про її визнання провідним структурним науковим підрозділом університету, широко відомим своїми науковими дослідженнями

кодексу України, надається працівникам цих підприємств, установ та організацій, працівникам державних та комунальних закладів освіти, культури, охорони здоров'я, розташованих на території відповідної ради, а також пенсіонерам з їх числа. У даному випадку громадянин – працівник чи пенсіонер сільськогосподарського формування державної чи комунальної форми власності реалізує своє суб'єктивне право на безоплатну приватизацію і отримує земельну ділянку сільськогосподарського призначення у приватну власність. Визначальними тут виступають трудові або членські відносини громадянина України з конкретним сільськогосподарським підприємством. У результаті найкращі орні землі сільськогосподарських підприємств з державної і комунальної власності перейшли в приватну власність.

Під час поділу масивів на ділянки власників земельних часток (паїв) не було передбачено можливості їх подальшого об'єднання в різні господарські утворення з метою спільного здійснення польових робіт, а також проведення в них комплексу меліоративних, природоохоронних і протиерозійних заходів. При відведенні земельних часток (паїв), землі не були оцінені за своїми агроекологічними властивостями, по придатності до обробітки різних сільськогосподарських культур. Їх просто виділяли з розрахунку норми виділення земельної частки (паю). Дуже швидко приватизація земель не була підготовлена належним чином.

Необхідно зазначити, що виділення земельних часток (паїв) у натурі неминуче завдає шкоди раціональному використанню земель та продовольчій безпеці, так як в процесі виділення земельних часток (паїв) у натурі в залежності від площ виділених часток відбувається фрагментація значних земельних масивів, що в свою чергу значно перешкоджає ефективності їх використання. При таких умовах природно, що на цих землях досить складно проектувати повноцінні сівозміни та проводити агротехнічні заходи.

Поява в результаті приватизації значної фрагментації єдиних земельних масивів і відсутність дієвого механізму, який регулює використання та обіг земельних часток (паїв), до теперішнього часу є однією з причин, які гальмують розвиток сільського господарства.

Крім вищезазначеного, в закріпленні земельних часток (паїв) за зазначеними в ст. 25 Земельного кодексу України суб'єктами були й інші

недоліки. Наприклад, особи, які отримали земельні частки (паї), в більшості своїй спочатку не збиралися бути власниками землі, і навіть ті, у кого було таке бажання, не мали змогу ефективно використовувати землю через брак матеріальних і технічних засобів, а також сильної фрагментації земельних ділянок.

Отже, із виникненням різноманітних форм земельної власності в Україні, зміною економічних відносин в суспільстві, ліквідацією монополії державної власності на землю, легалізацією та істотним розвитком земельного обігу, відсутністю землевпорядного забезпечення цього процесу у вигляді проектів землеустрою, була зруйнована територіальна організація, цілісність земельних масивів і стійкість землекористування.

Список використаних джерел:

1. Кулинич П.Ф. Право на земельну частку (пай) та його реалізація. *Юридичний журнал*. 2003. № 2. С. 44–51.
2. Коваленко Т.О. Право на земельну частку (пай). Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Т. 16: Земельне та аграрне право / редкол.: М.В. Шульга (голова), В.В. Носік, П.Ф. Кулинич (заст. голови), та ін.; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2019. С. 761–771.

Яремак Зоряна Василівна,

к.ю.н., доцент, завідувач кафедри трудового, екологічного та аграрного права

Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

СПОСОБИ ЗАХИСТУ ПРАВ НА ЗЕМЛЮ: КОНКУРЕНЦІЯ НОРМ ЗЕМЕЛЬНОГО ТА ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Належна реалізація прав, в тому числі і прав на землю, передбачає юридично закріплену можливість здійснення таких прав, а у випадку їх порушення ефективного захисту. За таких умов актуального значення набуває питання захисту прав на землю, одним із ключових моментів

якого є обрання способу, щоб реально та в повній мірі захистити та відновити порушене, невизнане чи оспорюване право.

Питання способів захисту прав завжди становило підвищений науковий інтерес як з боку представників науки земельного права, так і вчених-цивілістів. Наукові дискусії розгорталися стосовно визначення поняття, розуміння змісту, співвідношення із суміжними категоріями (форма захисту, право на захист тощо). В першу чергу, варто зазначити, що сам зміст норми ЗК України, якою визначено способи захисту прав на земельні ділянки, піддається справедливій критиці. Дійсно, аналізуючи ст. 152 ЗК України, одразу ж звертаємо увагу на аналогічність її положень ст. 16 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України). У науковій літературі вказується на те, що «перерахування способів захисту земельних прав у ст. 152 ЗК України, яка має назву «Способи захисту прав на земельні ділянки», навряд чи можна вважати коректним. А.М. Мірошніченко, аналізуючи такий спосіб захисту прав, як відновлення становище, яке існувало до порушення, відомий цивільному праву більше двох тисяч років, вказує на те, що у ст. 152 ЗК України його було відтворено, як «відновлення стану земельної ділянки, який існував до порушення прав», що, звичайно незрівнянно вужче [1, с. 53–54]. Від себе додамо, що звуження переліку способів захисту прав на земельні ділянки виключно до способів захисту, визначених законом (п. д) ч. 3 ст. 152 ЗК України), суперечить нормам цивільного та новітнього процесуального законодавства, де невичерпність способів захисту прав передбачає можливість застосування і тих способів, що встановлені договором.

Із цього випливає наступна проблема, а саме, яким чином співвідносяться між собою способи захисту цивільних прав та способи захисту прав на земельні ділянки? О.П. Кулинич зауважує, що хоча у ЗК України і є норми, що визначають способи захисту земельних прав (ч. 2 ст. 152 ЗК України), однак вони переважно відтворюють положення цивільного законодавства про захист прав. При цьому вчена робить висновок, що передбачені цивільним законодавством способи захисту займають основоположне місце в системі способів захисту права приватної власності на земельні ділянки. Загальними способами, на думку автора, є ті, що закріплені в ст. 16 ЦК України, а спеціальними – у главі 29 ЦК України, що використовуються для захисту речових прав [2, с. 222]. А.В. Буракова

погоджується із негативними характеристиками, наведеними в літературі щодо закріпленого ст. 152 ЗК України переліку способів захисту прав на земельні ділянки та його співвідношення з переліком способів захисту цивільних прав, який передбачений ст. 16 ЦК України. Автор вважає, що, по-перше, ст. 152 ЗК України має закріплювати не звужений перелік способів захисту прав громадян та юридичних осіб на земельні ділянки, а її положення повинні стосуватися переліку способів захисту будь-яких земельних прав; по-друге, ці способи захисту повинні віддзеркалювати специфіку захисту прав у земельних правовідносинах, тобто бути спеціальними з огляду на те, що загальні способи захисту цивільних прав (до яких належать і земельні) передбачені цивільним законодавством (зокрема, ст. 16 ЦК України) [3, с. 57]. Дещо по-іншому визначає загальні та спеціальні способи захисту прав на землю Д.В. Федчишин, який зазначає, що, власне, у ст. 152 ЗК України йдеться про загальні, а не спеціальні способи захисту прав на землю. Натомість спеціальними будуть ті способи захисту прав на земельні ділянки, які містяться у спеціальних нормах. Спеціальними способами захисту, на думку вченого, є різновиди зміни правовідношення (як загального способу захисту), передбачені земельним законодавством – розірвання договору оренди землі на вимогу однієї з сторін (ст. 32 Закону України «Про оренду землі»), спонукання до передачі земельної ділянки у власність для ведення фермерського господарства (ч. 4 ст. 7 Закону України «Про фермерське господарство») тощо [4, с. 32]. Не погоджуючись із таким підходом, вважаємо, що в даному випадку має місце застосування п. д) ч. 3 ст. 152 ЗК України – застосування інших, передбачених законом, способів, а не спеціальні по відношенню до загальних способів, закріплених ст. 152 ЗК України.

На наше переконання, дану проблематику варто досліджувати в контексті співвідношення норм земельного та цивільного законодавства для врегулювання земельних правовідносин загалом. Погоджуємось із думкою Н. Кузнецової, що під час вирішення питання співвідношення ЦК України та ЗК України в першу чергу слід застосовувати принцип *lex specialis*. За таким принципом ЦК України щодо ЗК України залишається кодексом загального характеру, що закріплює основні засади майнових відносин. ЗК України у своїй основі є спеціальним кодексом, що, використовуючи загальні засади цивільного законодавства та спеціалізуючи

їх, регламентує широку сферу сучасних земельних відносин [5, с. 19]. Права на землю, будучи різновидом цивільних прав, є предметом правового регулювання ЗК України, а відтак і способи захисту цих прав, закріплені у ст. 152 ЗК України, є спеціальними по відношенню до способів захисту цивільних прав, визначених ст. 16 ЦК України.

Такий підхід отримав застосування і в судовій практиці. Зокрема, Верховний суд України у процесі узагальнення судової практики застосування судами ст. 16 Цивільного кодексу України вказав на те, що визначені у ст. 16 ЦК України способи захисту мають універсальний характер, вони можуть застосовуватись до всіх чи більшості відповідних суб'єктивних прав. Разом з тим, зазначений перелік способів захисту цивільних прав чи інтересів не є вичерпним. ЦК України та іншими законами для захисту певних чи окремих категорій прав можуть установлюватися спеціальні способи захисту прав. Наприклад, земельне законодавство регулює відносини, у тому числі й цивільні, об'єктом яких є земля; сімейне законодавство містить норми щодо захисту цивільних прав, пов'язаних із сімейними відносинами, тощо. З урахуванням наведеного суд під час розгляду й вирішення цивільної справи визначає спосіб захисту виходячи із закону, який регулює конкретні правовідносини, і тих юридичних фактів, що обумовлюють виникнення цих правовідносин та цього спору [6, с. 20].

Підводячи підсумки, виведемо ряд узагальнень. В першу чергу, проблемним для практичного застосування способів захисту прав на земельні ділянки є конкуренція норм матеріального права та співвідношення способів захисту прав на землю, закріплених в ЗК України і ЦК України. На нашу думку, такої проблеми можна було б уникнути, якщо б законодавець, визначаючи спеціальні способи захисту прав на земельні ділянки у ЗК України, не продублював норми ст. 16 ЦК України. По-друге, варто відзначити позитивні моменти цивільного та оновленого процесуального законодавства, де невичерпність способів захисту прав передбачає можливість застосування і тих способів, що встановлені договором, що не закріплено, на жаль, в чинному ЗК України.

Список використаних джерел:

1. Мірошниченко А.М. Колізії в правовому регулюванні земельних відносин в Україні. Київ : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. 270 с.

2. Кулинич О.П. Поняття цивільно-правового способу захисту права приватної власності на земельні ділянки. *Часопис Київського університету права*, 2011. № 4. С. 222–225.
3. Буракова А.М. Визнання недійсними рішень органів владних повноважень як спосіб захисту земельних прав : дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2018. 188 с.
4. Федчишин Д.В. До питання про способи захисту прав на землю. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2018. № 4. С. 30–35.
5. Кузнєцова Н. Проблеми співвідношення земельного та цивільного законодавства при вирішенні господарських спорів з питань земельних відносин. *Право України*. 2009. № 9. С. 19–21.
6. Аналіз практики застосування судами ст. 16 Цивільного кодексу України (витяг). *Вісник Верховного Суду України*. 2014. № 8. С. 17–34.